Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Jens Rostgaards
Underretning om Muursteens Brændning og Tagsteens Strygning, 1711

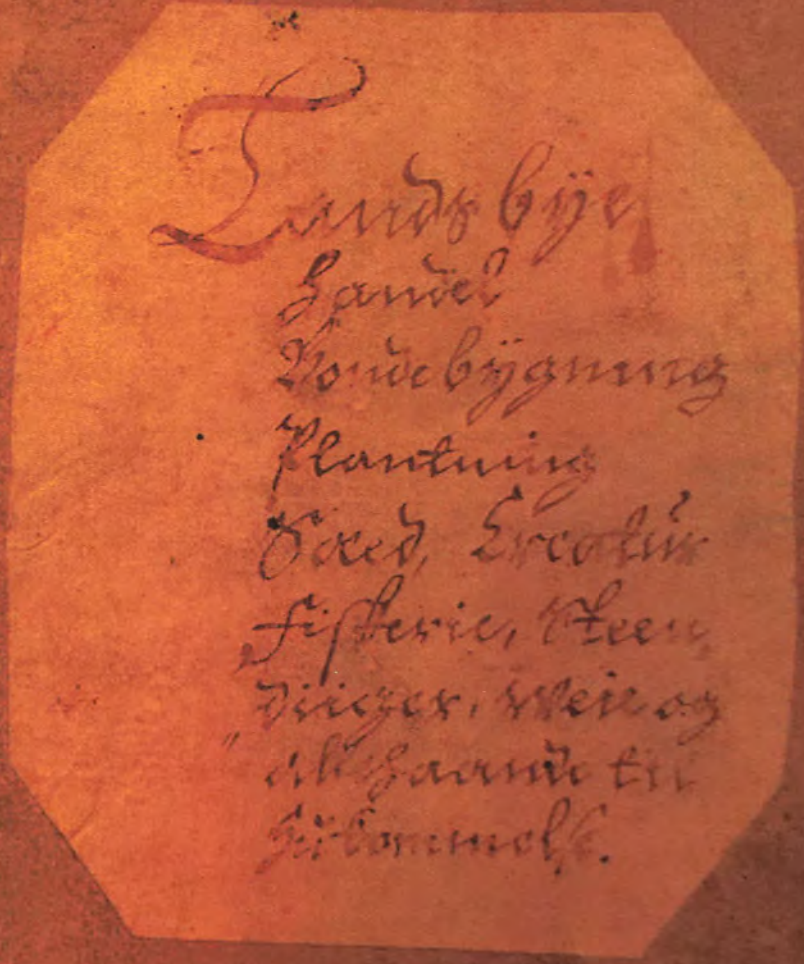

Jørgen G Berthelsen
Nivaagaard Teglværks Ringovn

Jens Rostgaards

Underretning om Muursteens Brændning og Tagsteens Strygning 1711

Udgivet i samarbejde med Fredensborg Kommunes Grafiske Afdeling

ISBN 978-87-994302-2-2

Nivå 2014

Forside: Bindet af Jens Rostgaards manuskript
Bagside: Jens Rostgaard og Else Iversdatters epitafium i Farum Kirke
Vignet på smudstitelside: Familien Rostgaards våben fra epitafiet
Andre vignetter: J A Dyssel, 1772

Jens Rostgaards

Underretning om Muursteens Brændning
og Tagsteens Strygning
1711

Jørgen G Berthelsen
Nivaagaard Teglværks Ringovn

Indholdsfortegnelse

Indledning s. 7

Underretning om Muursteens Brændning s. 8

Tagsteens Strygning og Brændning s. 15

Ved Kalkbrændning er efterfølgende at observere s. 20

Jens Rostgaards liv s. 23

To andre tidlige danske skrifter om teglværksdrift s. 30

Noter s. 33

Manuskriptet *"Jens Rostgaards Samlinger om Landsbyhandel, Bondebygning, Plantning, Sæd, Creatur, Fiskerie, Steendiger, Veje og allehaande til Hukommelse"* findes i 3 eksemplarer i Det Kongelige Bibliotek. Det nyeste af de 3 manuskripter er dateret 1711, men det indeholder et tilføjet notat dateret 1715.

Efter de belærende beskrivelser for landbrugere følger de 3 tillæg om tegl- og kalkbrænding, som er emnet for nærværende skrift.

Der er intet i overleveringerne om Jens Rostgaards liv, der tyder på, at han selv har haft med tegl- og kalkbrænding at gøre. Teksten indeholder ikke mange refleksioner over fordele og ulemper ved alternative muligheder. Så man må tro, at han blot har indsamlet oplysninger fra folk med praktiske erfaringer om emnet. Fætteren Frederik Rostgaard oprettede et teglværk på Krogerup i starten af 1700-tallet, men det var først, efter at Jens havde forladt stedet. Vi kender ingen tidligere danske beskrivelser af teglbrænding, som han har kunnet støtte sig til, og der skulle gå endnu 60 år, inden det næste oplysende skrift af Johan Arent Dyssel så dagens lys. Da manuskriptet har ligget upubliceret i Rigsarkivet til nu, har det ikke haft nogen belærende betydning for kommende teglværksejere i 1700-tallet. Nu publiceres det på grund af den historiske interesse for teglbrændingens stade i starten af 1700-tallet. Da manuskriptet er uden illustrationer, lånes billeder fra senere publikationer.

Jens Rostgaards tekst, 1711

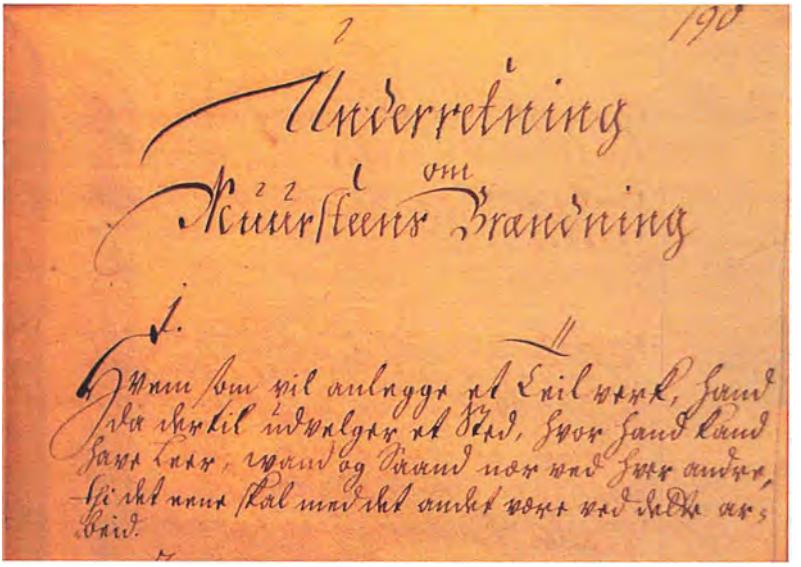

1.

Hvem som vil anlegge et Teilverk, hand da dertil udvelger et Sted, hvor hand kand have Leer, Vand og Saand nær ved hver andre, thi det eene skal med det andet være ved dette Arbeid.

2.

Leerets Beskaffenhed skal være, at det som ikke ere for feedt, ey heller alt for magert.

3.

Leeret skal og være frit for Kamp og Flintesteen, saa og for Kalk og Kridsteen, thi de tvende første Sorter slaar Muursteenen i støkker i Ovnen, naar de brændes, og de 2de sidste Sorter, slaar Steenen i støkker, naar de er sat udaf Ovnen og vorder kolde, saa trekker de i de befindende Kalk og

Kridsteen Fugtighed til sig, og bryder Muursteenen i støkker.

4.

Leeret søges med een Jern Naur[1], som der til bliver giort, ungefer paa 3 alen[2] lang, paa de Steder, hvor Jorden kand give det tilkiende, at der er Leer. Eller og i Ellemoser, hvor gierne findes Leer. Med denne Naur, kan og erfares, om der er dybt Leer, og om det er Leer, som til slig Brug kand være tienligt.

5.

Rødblannet Leer, brændes rødsteen af, mens blaa og hvidagtigt Leer, brændes guule og hvidagtige Steene af.

6.

Hvem som vil anligge et narligt[3] Verk, skal hand der til opbygge een laede paa 60 a 80 Alen lang, og 12 a 14 Alen bred. Stolperne dertil giøres gierne af tykke Eegetræer, som graves i Jorden, at de ikkun er 1½ Alen eller 2 Alen oven Jorden, hvorpaa skiæres Bindetræer, og derpaa sættes Sparreverk[4], som gierne bliver giort noget laut, fordi Vinden ikke skal giøre for megen Skade derpaa, saa som Taggene ikkun vorder overhenget med løse Tagsteen.

7.

Hvor nu saadan Lade er indrettet, giøres Gulfvet jefn derudi med Saand, og graves saa ved den eene Side af Laeden tvende Sumpe eller Leerkuller, som skal være 4 a 5 Alen lang, 3 a 4 Alen bred, og 2 a 2½ Alen dyb, som af Bonden op omklædes med Breder. Af disse tvende Sumpe, fyldes hver Dag een med Leer, og naar Sumpen er fuld med Leer, skal der øses saa meget Vand paa, at Vandet staar et Qvarter[5] over Leeret.

8.

Leeret føres til Sumpen med Vogn, Størtkaar[6], eller Hiuelbører, ligesom det er langt fra eller nær ved, som det er at faae.

9.

Af de tvende Sumpe som fyldes med Leer opkastes hver Dag een. I een Kiste som dertil ved Sumpen af Breder er giort, hvorudi det ligger den Nat over, paa det at Vandet sig desto bedre kand trekke deri, om anden Dagen skal det trædes og tilreedes, saaleedes at der ikke findes noget raaet Leer eller Støkker af Leer som ikke ere smeltet eller ældtet, og saa slaaes det i Form som der til er giort.

10.

Gulfvet som Steenen ligges paa, skal først overstrøes med Saand, og det skal skee saa ofte som de optager de tørre Steen, og vil legge der bløde Steen paa igien. Ellers kleves de vaaede Steen ved Jorden, og dertil sig fast sætter.

11.

Muursteenen vorder Strøgen af underskedlige[7] Størelse paa 10, 9 og 8 Tom lang. Til Muursteen, som skal være 10 Tom lang, skal Formen være 11 Tom lang, 5¼ Tom bred, og 2½ Tom tyk, hvilke Forme beslaaes med Jern Giorder, runden om paa alle Kandter, paa det at Formen kand blive ved et rigtig Maal, og Steenen ikke blive vankandtet.

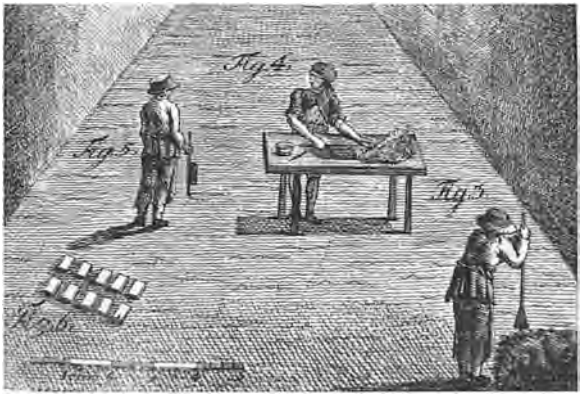

Til højre tilberedes leret, i midten ses strygeren og til venstre hjælperen der bærer sten til tørring på jorden. Illustration fra J A Dyssel, 1772.

12.

Naar Leeret er tilgiort, trilles det paa Hiuelbører til Strygdisken, og legges det paa Disken til Stryggeren, som med een Form om Dagen kand stryge 1200 Muursteen, men stryger hand med 2 Forme, og haver een som tager Formen med Steenen fra ham fra Bordet, og sætter dem hen paa Jorden paa Gulfvet, som de skal staa og tørres, kand da Strygeren stryge 2000de.

13.

Naar de strygne Steene haver staaet og tørret 7 a 8 ugger, kand de sættes i Ofnen og brændes, og naar Muursteenen haver tørret 2 a 3 Dage paa Jorden, tages de op og sættes over Kaars 10 i en Hob, og beskieres saa med een Knif, som der til bliver giort i alle Kandter. Knifven er som een Baandknif.

14.

Brendovne kand giøres stoere og smaa, ligesom een hver agter at vil have dem, dog er det de beste som er fra 30 til 60000de Steen, hver Gang at brænde.

15.

Brænde til 1000 Muursteen regnes 6 gode Læs Tiørf, eller og 2 Fafne[8] Brænde til 3000de.

16.

Brændovne i sig self, hvorudi kand sættes og brændes 50000 Muursteen, skal være 12 Alen lang, 8 Alen bred inden til, og 9 a 10 Alen høy paa Muuren, og Muuren skal være 2 Alen tyk 5 Alen høy, hvor da kand afsættes paa Muuren ½ Alen uden til, og opmuures saa den øfrige Høyde af Muuren, bliver 1½ Alen tyk. Paa denne Afsæt som bliver paa Muuren, legges et Anker af sterk Fur, eller Eegetømmer, som paa alle 4re Hiørner i Kaars tilsammen sankes, og med sterke Jern Bolter og Anker forvares, saa at Muuren derved sammenklemmes. En Deel

Brændovne Muures og saaledes: at de ikke giør afsætte i Muuren, mens indtrekkes Muuren uden til skraa ind paa en ½ Alen og forbindes med det forn. træanker tilsammen efter den overste Muur. Naar Ankeret da siunker 3 a 4 Alen, henger det om Muuren og kniber Muuren tilsammen.

17.

Een Ofn fuld sat med Steen kand ikke brændes mindre end i 4 Ugger fra den Tid at regne, de begynder at sætte Steenen ind, og til den Tid de kand have Ovnen udtømmet.

18.

Med at brænde Muursteenen naar Ovnen er fuld sat, haver det, den Beskaffenhed, at der tændes Ild i de Mundholler som i Muuren er giort, først med een maadelig Ild som ikkun varmer Steenen igiennem, og der udaf tager den Fugtighed eller Vedske som Steenen end da kand have hos sig, og continuerer saa længe dermed indtil mand seer at den tykke Dampis Røg, som gaar af Steenen bliver klar, og skal med saadan maadelig Ild, brændes 8, 10 a 12 Dage, og siden sterk Ild 8 a 10 Dage, dog saaledes, at Teiglbrænderen derpaa agter, at hand ikke sætter sterker Ild paa, end som Steenen kand taale, saa hand ikke smelter Steenen i een Hobbe, og derved forderfver denne heele Oven Steen. Thi Steenen kand smelte og løbe sammen ligesom Blye.

19.

Mens hvor Steenen stryges, foruden Laeder paa Baner, som der til vorder giort under aaben Himmel, der er de af Størrelse, at der paa kand ligge 10 a 12000 Muursteen, og giøres saa Leer Sumpen ved den eene ende af Banen som Leeret tilreedes ligesom før er meldet. Paa saadanne Baner kand Steenene hastigere tørres end i Laden saa de paa 2 a 3 Dage, kand være

saa tør, at de kand beskieres og sættes tilsammen i Hobe paa Banen. Steenene at bevare for Regn giøres Motter af Rør som er ungefer 4 Alen lang, 3 Alen høy hvilke mand sætter ved Siderne, for Regn af de Steene som er sat i Hobe tilsammen, og ovenpaa legger mand Breder eller Tagsteen, hvilket mand af disse Sorter kand have.

Mens dette er derved igien, at det ikke ere saa menagerlig at stryge under aaben Himmel som i Laederne under Tag, fordi der kand komme stoere Plads Regne, som om Sommeren ofte skeer, og forderver heele Baner fulde af de strøgne Steene, saa der under Tiden ved saadanne Hendelser, ikke den 3die Steen bliver til Brug, af de som kand ligge paa Banen.

20.

Saa og kand Vinden giør stoer Skade paa de strøgne Steene som saa stryges paa Banerne, saa at Leeret tørres for hastigt af sterk Vind, og Steenen saa derover refner i støkker, sampt een heel Dags Arbeide, der af ikke den 4 Deel bliver heele.

21.

Paa een Brændovn som er 12 Alen lang inden til, skal være 6 Mundholler, og er Ovnen kortere, bliver der da mindre Mundholler. Hver Mundhol skal ikkun være 2½ eller paa det bredeste 3 Qvarter bred, fordi at Heeden skal ikke slaa for meget ud, og lader mand giøre Jern Plader, som passer sig for de Mundholler, hvilke derfore sættes naar der brændes med sterk Ild. Da tvinges Ilden dermed, at den ikke giør Steenene for skiørt som staar under i Ovnen.

22.

En Deel Brændovne giøres ved begge Sider med Mundholler, dermed at tvinge Ilden desto bedre over alt i Ovnen.

23.

Imellem Mundhollerne inden i Ovnen opmuures Benker af Muursteen ½ Alen høy tvert over Ovnen, og derpaa sættes de raae Muursteen som skal brændes, til mand kommer saa høyt at mand giør Hvelling dermed over Mundhollerne. De opmuurede Benker i Ovnen, er der fore: at det saa høyt opfyldes med Aske i Ovnen, saa at omskiøndt der blef Steene sat, de dog ikke kunde vorde brændt. Thi de Steene, som ligger med Asken neden i Ovnen, brændes ikke, fordi de ikke kand faa klar Ild, mens bliver ikkun blegbrændt, som dog uden dette ingen Oven Steen saavel brændes, der jo nogle Tusinde blege Steene bliver, som maa ombrendes, at de kand vorde brænt, som det sig bør.

24.

Naar Steenene i Ovnen saa Høyt er sat, at Munden er over hvellet, legger mand Breder paa de raa Steene, at mand derpaa kand trille med Hiuelbørene de Steene i Ovnen som kommer oven paa de hvelfvede Steen. Thi Teigelbrænderen ikke paa een gang kand sætte den gandske høyde af Steen, og ikke sette høyere den første gang end som 12 Muursteen høy, og der hvelfver over Bugerne, og siden der paa sætter den fulde høyde som er 12, 14 a 16 Steen høy efter Steenens Størelse, saa at høyden bliver til 28 a 30 Steen høy.

25.

Een Deel Brændovne er og hvelfvet, mens herved er at observere at saadanne Ovne ikke giøres for bred, thi de Hvellinger skal være Sirkel rund, ellers kand de ikke staa for den store Heede dertil kommer. Thi saadanne Ovne ikke over 6 Alen bred kand være.

26.

Muures Arbeid i Brandmuurede Huuse, betales de efter cubic Alen, som skal være saa dyb som den er lang, og er Muuren ikke alen tyk, betales den efter advenant[9] som den efter Maalet kand løbe til cubic Alen.

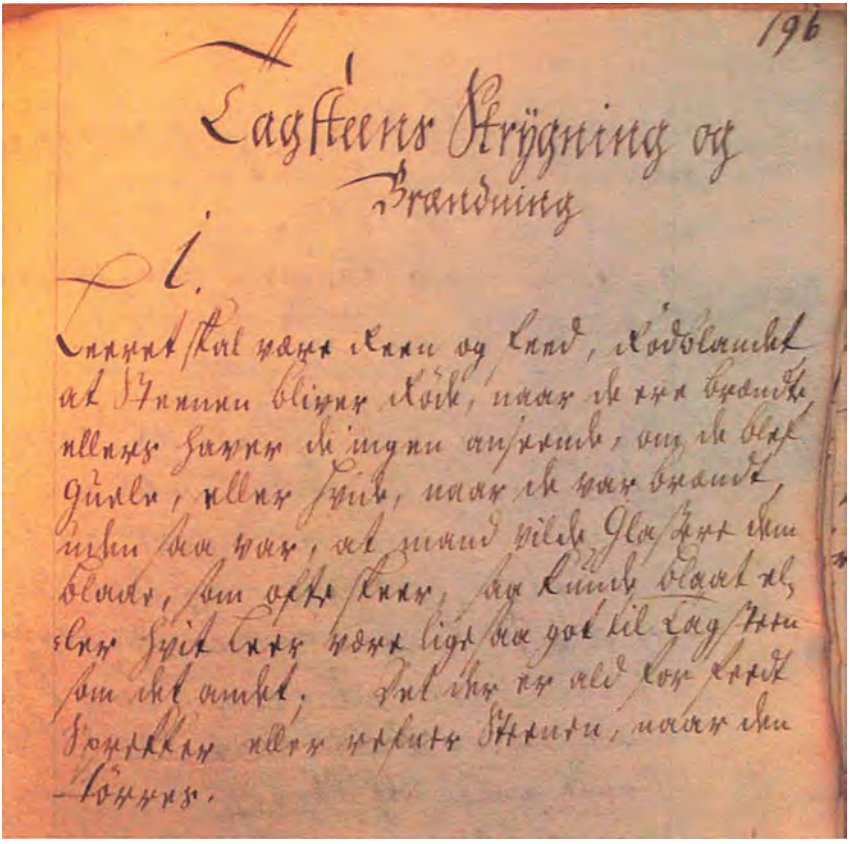

1.

Leeret skal være reen og feed, rødblandet at Steenen bliver Røde, naar de ere brændte ellers haver de ingen anseende, om de blef guele, eller hvide, naar de var brændt, uden saa var, at mand vilde glassere dem blaae, som ofte skeer, saa kunde blaat eller hvidt Leer være lige saa got til Tagsteen som det andet. Det der er ald for feedt sprekker eller refner Steenen, naar den tørres.

2.

Leeret føres i een Sump, som det til Muursteen, og naar det er opkast af Sumpen, trilles det i een Kiste som der til er giort, hvorudi Mitten staar een Bom eller Pæel ret op, ved hvilken Bom een Stud fast bindes, som træder og elter det saalænge til det bliver, som det bør at være, og det er saa seyt og stift at det kand holde Formen naar det er slagen derudi.

En lidt mere avanceret "trosse" end den der beskrives ovenstående. Tegning fra Strandmosegård Teglværk fra 1840'erne

3.

Laden til dette Arbeid giøres af Størrelse ligesom mand agter at brænde til med Hyller af løse Breder, saa mange som kand blive af 60 og 80 Tylter[10], og skal det være gode 4re skaarene Deller[11], hvorpaa Steenen sættes og tørres. Paa et Bredt som er 5 Alen lang, kand ikke staa fleere end 8 a 9 Steene. Den eene ende af Laeden, som Tagsteenen bliver til sammen sat, naar de bliver tagen fra Hyllerne, skal være tet baade oven og unden, at ingen Regn eller Snee indkommer, saa som de ikkun kand taale lidet vodt førend de er brændte, kommer der vaaet paa, saa Hagen[12] eller et Jørne deraf smelter, er Steenen fordervet.

4.

Ovnene til Tagsteenen at brænde udi skal være hvelfvede, fordi at der udi oven til kand være lige saa sterk Heede som needen til, ellers bliver de overste Steen ikkun bleg brændte, fordi Tagsteenen ey kand overtekkes eller belægges med Muursteen. Ofver 5 Rad høy Tagsteen sættes ikke i Ovnen, 1000de Tagsteens rom regnes mod 4re a 5000de Muursteen, dog ligesom Muursteenen er stoer til.

5.

Til dette Arbeid bruges 4 Personer nemlig: Een som kiører Leer, og den tilreder med Studen som for ermelt. Een anden som kaldes Valker, hvilken tager Leeret fra den første Mand og giør Kager af, som kaldes et Blad, disse Kager legger hand 4 og 6 paa hver andre, dog saa at hand strøer lidet Saand imellem dem, at de ikke klever sammen, og legger dem saa hen paa et Bord, som er 3 Alen lang, een Alen bred, hvorved de andre toe Karle, den eene med een Ramme, kaldes een Blatslager, som tager de paa Bordet lagte Kager eller Blade, og legger dem i den Ramme, som er af Størelse som een Tagsteen skal være. I hvilken Ramme Tagsteenen faar sin Størelse og Tykkelse, og hvis Leeret i Kagen er meere, end som Rammen behøver, bortstryges det med een Strygspaan af Rammen, og tages saa Rammen fra Bladet. Der efter tager den 4de Person, som kaldes Strygeren, bladet, og legger det paa Formen, og bukker saa Leeret efter Formen, at det faar den Skabning som een Tagsteen bør have, sette saa Hagen til Steenen, og der efter hensætte den paa Hyllen at tørre.

6.

Een Dags Arbeide af de fornefnte 4re Mand er 800 Tagsteen at stryge, men skal der brændes i den Tid som de stryger, skal der

og flere Folk til. Ellers stryger de een Deel Stæder i May, Juny, July og Augusty og brænder saa udi de andre fire Maaneder til Nyt Aar.

7.

Den nederste Deel i Ovnen bliver sat af Muursteen, formedelst de ikke kand sætte Buerne af Tagsteen, og brændes saa begge Deele tillige.

8.

Tagsteens Form bestaar i 3 Støkker neml. Een Ram, een Form, een Bøgholt[13], med hvilken Steenen tages fra Formen og sættes paa Hyllen, hvor den skal staa og tørre saa haard at den kand holde sammen.

9.

Jo finer Leeret er, jo bedre Klang Tagsteenen faar, Krid og Kalksteen, kand Tagsteen ikke taale i Leeret, thi naar de udbryder, slaar de strax hol paa Steenen, fordi den er ikkun tynd.

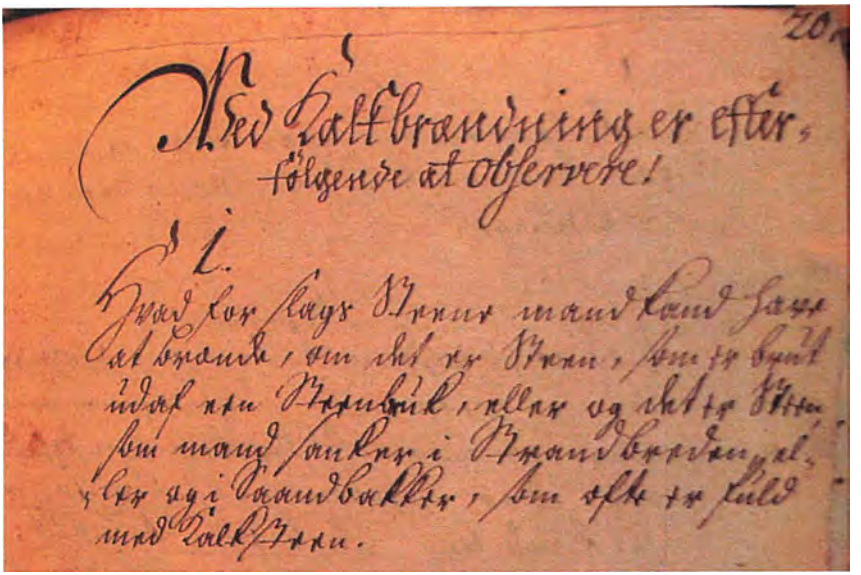

1.

Hvad for Slags Steene mand kand have at brænde, om det er Steen, som er brut udaf een Steenbruk, eller og det er Steen som mand sanker i Strandbreden, eller og i Sandbakker, som ofte er fuld med Kalksteen.

2.

Er det Bruksten kan de sættes af Baanden op i Brændovnen, fordi der falder stoere Steene iblandt, hvormed der kand hvelles med over Buerne, som Ilden skal være, men er det af de som samles ved Strandbreden, som ikkun er smaa, skal derunder sættes med Muursteen Hvellingerne, og saa legge Kalksteenen der oven paa, og brænde paa saa Maade baade Muursteen og Kalk tillige.

3.

Med at brænde Kalksteenen, forholdes det ligesaasom med

Muursteens Brændning, og naar de siunker een Haand høy, eller noget meere i Ovnen, er det kiende Tegn, at de er nok brændt.

4.

Kalk eller Lim Ovne, de er paa 6 a 8 Alen lang, 5 a 6 Alen bred inden til, og 7 a 8 Alen høy, og søger mand gierne saadan Stæder dertil, hvor mand kand grave saadanne Holler i Bakker, at de 3 Sider af Ovnen er i Bakken, og den 4de Side udenfore, som Mundene eller Hollerne skal være paa, og slig een Brænd Oven kand mand opmuure med Kampesteen, thi om Muuren ikke bliver saa jefn eller lige, skader det ikke. Til saadan een Kalkoven er ikkun 2 eller 3 Munde at sætte Ild udi.

J A Dyssels billede af en lille bondeteglovn, der svarer til Rostgaards beskrivelse af en kalkovn. De tre sider ind mod bakken er bygget af kampesten, mens forsiden er af mursten.

Jo tungere Steen, jo meere Lim eller Kalk de gifver. Saa snart Kalksteenen er nok brændt, skal om anden Dagen straxsten tages Asken udaf Ovnen, thi saasnart Kalksteenen bliver kold smelter den, og ligger saa Asken der under, saa falder Kalken i Asken, og derved forderves. Men hvem som self brænder Kalk, og hafver nogen Bygning for, hand skal grave 4re kantet Holler i Jorden paa 4re Alen i 4re Kandt, og 2½ Alen dybt, og derved paa den eene Side til Kulen giøre een Kiste af Breder, og der udi kaste Kalksteenen, og slaa Vand paa dem at de smelter, og røer dem saa i Kisten, til de bliver saa tyndt som Melk, og giør saa et Holl med et Skud for paa Kisten, som Kalken kand løbe igiennem i Kulen, og saaledes fylder mand 2 a 3 saadanne Kuler med den tynde Kalk, og lad den staa 2 a 3 Dage, saa er Kalken saa tyk der i, at hand kan føres i Kister, hvor hen den behøves. Sligt Kalk behøves ikke at slaaes, men røres med Saand i til Muur Arbeide. Prøve paa Kalk, skal være, at naar hand er tilrørt mede Saand, skal mand tage 2 nye Steen, og legge den ene paa Gulfvet, og derpaa slaa saa megen Kalk, som een Kalkfug bør at være, og saa legge den anden Steen paa Kalken, og trykke begge Steenene tilsammen, og tage saa fat paa den øverste Steen, saa løfter den den underste op med sig om Kalken er som den bør at være, men med gammel Steen, gaar det ikke an, fordi de trekker ikke nogen Vedske til sig.

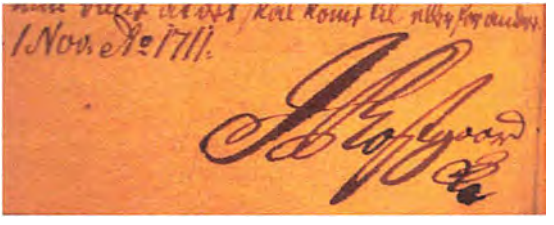

Jens Rostgaards liv

Jens Rostgaard blev født d. 24. august 1650 i Arrild Sogn i Sønderjylland som søn af selvejerbonden Madz Oudson Rostgaard og Margrete Jensdatter. 12 år gammel flyttede han til Krogerup gods ved Humlebæk for at blive opdraget hos farbroderen amtsforvalter og fiskemester Hans Rostgaard. Han gik først i skole i Helsingør i 2½ år. Som ung fik han af farbroderen opsyn med fiskerierne i Kronborg Amt. Under udøvelsen af sit arbejde i 1673, kom han i strid med en underofficer fra Helsingør og kom ved et uheld til at dræbe denne med en pistolkugle. Han blev frikendt ved både den lokale ret og Højeste Ret, men forlod landet og gjorde i 2 år krigstjeneste i et hollandsk fodfolksregiment. Under indtryk af Danmarks krig med Sverige vendte han hjem og blev fændrik i det Sjællandske Regiment i december 1675 og kæmpede forskellige steder i Østersøen og Skåne. I 1680 blev han afskediget i nåde og vendte tilbage til farbroderen på Krogerup for at hjælpe den nu aldrende og svagelige mand med hans embeder.

I 1684 efterfulgte han farbroderen som ridefoged og amtsskriver i Kronborg Amt, og i 1691 blev han amtsforvalter der. I 1687 giftede han sig med den jævnaldrende enke Else Iversdatter. De fik ingen børn.

Efter farbroderens død i 1684 arvede han Sejerø og Nekselø. Han blev formynder på Krogerup indtil fætteren, Frederik Rostgaard, blev myndig i 1689. Han fortsatte med at bestyre Krogerup indtil Frederik Rostgaard var kommet hjem fra sin

dannelsesrejse rundt i Europa i 1699. I Krogeruptiden boede han på godsets ejendom Nellerupgård. På Krogerup startede han en tradition med at opsætte grænsesten og andre sten med indhuggede navne og årstal. En tradition, som fætteren Frederik videreførte.

Kampesten fra Mørdrup med Jens Rostgaards navn. Både Jens og Frederik Rostgaard har sat et antal sten med inskription for at markere Krogerups grænser og familiens mærkedage.
N-J Pedersen: Rostgaard stenene på Krogerup, 2011

Ved svenskernes landgang 4. august 1700 ved Humlebæk havde han kommandoen over det lokale Landeværn, der bestod af et par hundrede bønder med 3 små kanoner, som han selv havde betalt. Sammen med 200 ryttere skulle de forhindre de veludstyrede og overlegne svenske, engelske og hollandske hærafdelinger i at gå i land. Rostgaard udmærkede sig flere gange i spidsen for sine folk – men hindre Carl XII´s landgang kunne de jo ikke. Efter at have affyret mere end 200 kanonskud

måtte Rostgaards folk – som den sidste danske afdeling – give op og redde de 3 kanoner i sikkerhed.

I 1701 flyttede han til København og fra 1702 og indtil sin død var han rådmand i København og fra 1703 tillige krigskommissær og landkommissær over Sjælland, Møen og Lolland-Falster.

Fra 1708 var han medlem af Fattigkommissionen i København. I 1711 var han medlem af pestkommissionen i Helsingør. Kommissionen blev oprettet for at hindre, at den alvorlige pestepidemi i 1711 skulle sprede sig udenfor Helsingør. Kongen havde da udnævnt Jens Rostgaard til Justitsråd.

I 1696 og følgende år brugte han en del penge på at reparere den meget forfaldne kirke på Sejerø, og i 1700 skænkede han et beløb til Tikøb Sogn, hvoraf renterne skulle tilfalde de fattige. Sammen med hustruen oprettede han 6 senge til fattige syge i stiftelsen Vartov i København.

Farumgaard 2014

Jens Rostgaard købte i 1703 "den liden Lystgaard" Farumgaard og opførte i 1705 den statelige trefløjede hovedbygning efter arkitekt Frederik Dieussarts tegning. Han lod parken anlægge i barokstil. Familien boede der om sommeren.

Jens Rostgård solgte Sejrø til fætteren Frederik Rostgaard i 1710 og Jens´ enke testamenterede Nexelø til Frederik Rostgaard i 1718. Men Frederik overtog formentlig først øen efter enkens død i 1841.

I sine sidste år nedskrev Jens Rostgaard sine erfaringer fra et aktivt liv og en række historiske manuskripter. Han fik intet trykt i levende live, men i 1720 udgav hans enke skriftet: Den Kongelig Residenz- og Stabel-Stad, Kiøbenhavns Historiske Beskrivelse: indeholdende hvis Mærkværdigt derved er forefalden fra 1168 til 1711 inclusive.
I Økonomisk Journal for juli 1757 findes skriftet "Skraa eller Bys Vedtægter", i Krigstidende findes "Om vagthold og Bauner paa Sejrø" og i Taarups Arkiv II findes "Om Isdækning mellem Sjælland og Skaane". I Chr. Bruun: Frederik Rostgaard og hans samtid, 1870 findes Jens Rostgaards egne optegnelser: "Jens Rostgaards Lif og Levnet i denne Verden"

Hans manuskripter opbevares nu på det Kongelige Bibliotek. Blandt disse kan nævnes (med Det Kongelige Biblioteks værk ID i parentes):

- Kort Extract af Danmarks og Norges Krøniker om den høistberømmelige Danske Kongeslægt fra Norges, Danmarks, Sverrigs og Garderiges Konger, samlet af Jens Rostgaard. (Værk ID: NKS 893 kvart)

- Kjøbenhavns historiske Beskrivelse. (Værk ID: NKS 2594 folie)
- Forordnings-Bog, Land Militien vedkommende (saml. af Jens Rostgaard). – heri ogsaa mange trykte Forordninger; desuden Betænkninger angaaende Landmilitsen. (Værk ID: Rostg. 16 kvart)
- Jens Rostgaards Haandbog og Antegnelse om adskilligt, Landvæsenet, i Særdeleshed Land-Militsen, vedkommende. (Værk ID: Rostg. 25 oktav) Afleveret til Rigsarkivet
- 1. Om Forplejningen af de 3 Rytterregimenter paa Sjælland. 2. Om Ryttergodset og Landeværnet, Landmilitsens Mundering og Kongerejserne. (Værk ID: Rostg. 26 oktav)
- 1. Sphinx Europæa. Satyre latina. (Europas historie i det 16. og 17. Årh. Ender med Københavns belejring 1658.) 2. Om Sverriges, Norges og Danmarks første Besætning med Folk. (Værk ID: Rostg. 49 kvart)
- Underretning om de nordiske Kongeriger. (Værk ID: Rostg. 56 og 57 kvart)
- Deeling som Fremmede have giort paa Danmarck samt Øresund og begge Belterne i strenge Vintre, samlet af Jens Rostgaard. (Værk ID: Rostg. 59 kvart)
- Kort Extract af Norriges og Danmarks Krønikker om den høist berømmelige Danske Konge-Slegt. (Værk ID: Rostg. 60 kvart)
- Nogle af Jens Rostgaards Samlinger. Landmilitsen. (Værk ID: Rostg. 74 folio)
- Jens Rostgaards Samlinger om Landsbyhandel,

Bondebygning, Plantning, Sæd, Creatur, Fiskerie, Steendiger, Veje og allehaande til Hukommelse. 3 eksemplarer. Til nr. 171 hører særskilt: Kallebakke Dams Reparation Anno 1715, Anordning om Ild og Lius udi Farum Anno 1711 og Neyseløe og Hafnsøe Anno 1711. (Værk ID: Rostg. 169, 170 og 171 kvart)

- Maaneders haandtering eller Underretning om Huusholdning, Lifware, Forplantninger og desl. (Værk ID: Rostg. 172 kvart)

Jens Rostgaards døde 11. november 1715. Han overlevedes af hustruen, der døde 92 år gammel på Farumgaard i 1741. De blev begge begravet under gulvet i Farum Kirkes tårn. Der er en gravsten og et epitafium her.

Litteratur

Berthelsen, Jørgen G: Danmarks Teglværker – Fredensborg og Hørsholm Kommuner, 2014
Bruun, Chr.: Frederik Rostgaard og hans samtid. 1870
Frandsen, Karl-Erik: The last plague in the Baltic Region 1709-1713, 2010
Det Kongelige Bibliotek: rex.kb.dk
Pedersen, Niels-Jørgen: Rostgaard stenene på Krogerup. Fredensborg Humlebæk Lokalhistoriske Forening, årsskrift 2011
Pedersen, P A: Farumgaard. Fra Frederiksborg Amt, årbog 1909
Tommerup, Kresten: Den glemte fæstning på Tibberup Bjerg. www.tikobkommune.dk

To andre tidlige danske skrifter om teglværksdrift

Om
Indretningen og Anlæget
af
smaae
Teglbrænderier
ved Landsbyerne.
En Afhandling
belonnet
af
det kongelige danske
Landhuusholdings-Selskab,
og paa
Sammes Bekostning
trykt og uddeelt til almindelig Nytte.
Ved
Hr. Mag. Johan Arent Dyssel,
Præst til Sandbye i Lolland, m. v.
Kjøbenhavn, 1772.
Trykt hos August Friderich Stein.

1. Johan Arent Dyssel: *Om indretningen og Anlæget af smaae Teglbrænderier ved landsbyerne.* Udgivet af det kongelige danske Landhuusholdnings-Selskab, 1772.
Den lollandske præst Johan A Dyssel fremstillede et lille belærende skrift for at undervise bønderne i, hvordan de for små midler kunne opføre og drive små teglværker, så de kunne producere sten til eget brug. Ovnen er kun halvt så stor som Rostgaards. Skriftet yder mindre end Rostgaards i sin tid

bortset fra, at der er et par kobberstik af ovnen og teglværksarbejderne i aktion. Dyssels skrift har indtil nu været betragtet som den ældste danske beskrivelse af tegldriften. Selv om den ikke er den ældste, er den dog den første beskrivelse, som er publiceret i samtiden. Den blev oven i købet udleveret til bønderne af Det kongelige danske Landhuusholdings-Selskab og kunne derved få betydning for datidens folk.

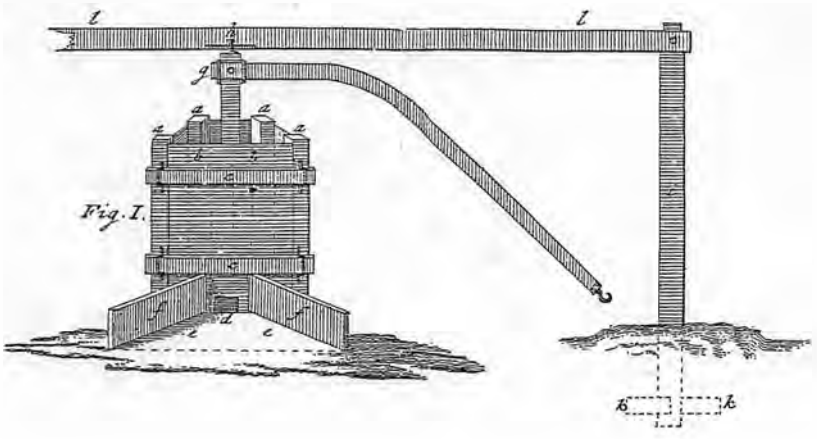

Ole Pihls tegning af en tidlig lermølle. Leret hældes i foroven og tappes ud forneden. Den centrale aksel med knive på trækkes rundt af en hest bundet til krogen for enden af trækstangen.

2. O Pihl: *Anviisning til paa en ny og forbedret Maade, at anlægge og drive Teglværk*, 1802.
Ole Pihl blev født i Gausdal, Norge i 1766 og uddannede sig som præst. Sideløbende med præstegerningen gjorde han tekniske opfindelser. Under et studieophold i København hjalp han artilleriet med at forbedre deres køreudstyr og opnåede

derved Kronprins Frederiks (6) gunst. Det indbragte ham i 1806 et professorat. I 1811 tog Pihl sin afsked fra præstegerningen og fik senere bevilling som grosserer i Christiania (Oslo). Han døde i 1834.

Ole Pihl havde store ejendomme og også et teglværk. Hans lærebog i teglværksdrift er på mere end 175 sider med kobberstik af teglovne, lader og noget meget tidligt maskineri til lerbearbejdning. Det er tydeligt, at Pihl har erfaring i tegldriften. Der er talrige diskussioner af fordele og ulemper ved forskellige alternative procedurer. Bogen henvender sig til folk, der påtænker at opføre et industrielt teglværk. Han refererer ikke til tidligere danske skrifter, men i hvert fald i Tyskland var der på den tid flere bøger om teglværksdrift.

Noter:

1. Naur: søgeredskab fremstillet af jernstang
2. Alen: 62,8cm
3. Narligt: ukendt betydning
4. Sparreværk: spær og andet træværk i tagkonstruktionen
5. Qvarter: ¼ alen
6. Størtkaar: kærre
7. Underskedlig: forskellig
8. Favn brænde: svarer til 2-3 rummeter
9. Efter advenant: efter omstændighederne
10. Tylt: 12 stykker
11. Delle: en type bræt
12. Hagen: firkantet klump på undersiden af tagstenen, kaldes nu nakken
13. Bøgholt: tørrestativ til tagsten

ISBN 978-87-994302-2-2